

Virittävyys venyy ja paukkuu

Hemánus, Pertti & Partanen, Juha & Virtanen, Matti: Virittävyyden ongelma. Tampereen yliopisto, tiedotusopin lait. Julkaisuja, sarja C 9/1987, 56 sivua

Koko 80-luvun ajan suppea alko-holi- ja tiedotustutkijoiden joukko on keskustellut valistuksen tavoitteista, sisällöstä ja vaikutuksista sekä niiden tutkimisen ongelmista. Keskustelun avainkäsite on ollut *virittävyys*. Viime vuonna ilmestyi kirjoituskokoelma, jonka avulla voidaan hahmottaa virittävyys-ajattelun kulku ja kehitys.

Alkuperä

Juha Partanen ja Irja Parviainen julkaisivat vuonna 1979 artikkelin "Valistus ja elämäntapojen muutos". Se ei sisällä tähän kirjoituskokoelmaan, mutta esittelen sen keskeisiä ajatuksia, sillä tosiasiaa se oli koko virittävyys-keskustelun avaus ja sen "unohtaminen" on johtanut myöhemmässä kehittämissä moniin epäselvyyksiin.

Partanen ja Parviainen hahmottelevat kolme mahdollisuutta suunnitella ja harjoittaa valistusta: sillä voidaan yrittää suoraan muuttaa ihmisten elämäntapoja; sen avulla voidaan luoda käyttäytymisnormeja ja yhednmukaisuuden paineita; sitä voidaan käyttää elämäntapoja ja niihin vaikuttavia voimia säätelevien lainsäädännöllisten ja hallinnollisten toimien tukena. Parhaimpana vaihtoehtona kirjoittajat pitävät viimeksi mainittua: "Suhtaudumme epäillen valistuksen kykyyn vaikuttaa suoraan ihmisten elämäntapoihin tai luoda moraaliauksiteetteja ja normipaineita; hedelmällisimmäksi periaatteeksi näemme valistuksen käyt-

tämisen lainsäädäntöön perustuvien ohjaus- ja sääntelytoimien aikaansaamiseksi."

Myöhemmässä, kokoelmaan sisältyvässä artikkelissaan Partanen kut-suu kolmatta vaihtoehtoa "poliittiseksi" valistukseksi ja odottaa siltä erityisesti virittävyyttä eli kykyä herättää julkista keskustelua elintapoihin liittyvistä ongelmista ja saada aikaan toiminnallisia aloitteita. Virittävän valistuksen ensisijaisina kohteina Partanen pitää yhteiskunnallisia vaikut-tajaryhmiä ja tiedotusvälineitä.

On tärkeätä korostaa, että Parta-sen ja Parviaisen pohdinta valistuk-sen vaihtoehtoista perustuu vank-kaan näkemykseen yhteiskunnasta ja sen muutoksesta. He puhuvat *elämäntavan yhteiskunnallistumisesta*: Ihmisten ja ihmisryhmien riippuvuus toisis-taan on lisääntynyt, vuorovaikutus on monipuolistunut ja monimutkais-tunut, toisaalta ihmisen suhde luon-toon on teknologian kehittyessä muuttunut yhä välittyneemmäksi. Muutos on kyseenalaistanut ihmisen omaksumia elämäntapoja: esi-merkiksi alkoholin käytöllä liiken-teessä tai työssä voi olla vakavia yheiskunnallisia seurauksia. Yhteis-kunnan ja elämäntavan suunnitel-mallinen kehittäminen on tullut vält-tämättömäksi. Valistuksella on siis sosiaalinen tilaus.

Kehittely

Partasen ja Parviaisen jälkeen virittävyyden ideaa on kehitellyt erityi-sesti Matti Virtanen. Hän on laajen-tanut käsitteen alaa kahdella tavalla.

Kun virittävyys alun perin tarkoiti julkisen keskustelun ja toiminta-aloitteiden herättämistä valtion sääntely- ja ohjaustoimien tueksi, niin Virtanen on irrottanut sen tästä "poliittisesta" yhteydestä ja määri-tellyt sen ylipäänsä "ajatusten, oival-lusten ja keskustelujen" herättämi-seksi mielipideilmaston eri tasoilla — joukkotiedotuksessa, valtiokoneis-tossa, kansalaisjärjestöissä, mutta

myös yksittäisten kansalaisten tajun-nassa. Näyttää vieläpä siltä, että kansalaisten suora virittäminen on saanut kehittämissä yhä keskeisem-män sijan.

Toinen laajennus on se, että Virta-nen on alkanut käyttää virittävyyttä paitsi valistuksen vaikutuksiin myös sen sisältöön ja muotoon viittaavana käsitteenä. Hän määrittelee: "Virit-tävä valistussanoma on sellainen, jo-ka antaa muodon kollektiivisille kai-pauksille, artikuloi syntymisensä kynnyksellä olevia pyrkimyksiä ja edesauttaa ihmisiä tulemaan oman toimintansa subjekteiksi." Olennais-ta on elämäntapoja ylläpitävien me-kanismien paljastaminen arkitajun-nan ja tieteen "dialektiikan" avulla. Juuri näissä valistuksen sisältöä kos-kevissa ajatuksissa näkyy selvästi, et-tä Virtanen lukee virittävyys-käsit-teen piiriin myös valistuksen yksilö-tason vaikutukset.

Kolmas Virtasen keskeinen ajatus on se, että valistuksen vaikutusten arviointi ei saa rajoittua valistussa-noman ilmisäältä ja sen perilleme-noon kohdeyleisön keskuudessa. Tutkimusasetelmaa on syvennettävä kahteen suuntaan. On ensinnäkin eriteltävä valistaja-instituution histo-riaa ja kokonaistoimintaa sekä valis-tustyön aseman ja käyttötapojen muuttumista tuossa kokonaisuudes-sa. Vasta tätä taustaa vasten voidaan luotettavasti arvioida, minkälaisia vaikutuksia jollakin valistussanomalla tavoitellaan. Toiseksi tutkimuksen on oltava avoin ja seurattava, "mitä todella tapahtuu", mitä kaikkia reak-tioita valistussanoma käynnistää. Näin voi löytyä varsin yllättäviä ja mielenkiintoisia vaikutuksia.

Kritiikki

Virittävyys-keskustelun "häirikö" on ollut Pertti Hemánus. Tiedo-tusopin teoria- ja tutkimusperintee-seen tukeutuen hän on esittänyt virit-tävyys-idean kehittäjille hankalia kysymyksiä. Monet Hemánuksen

kommentit osuvat *koko* valistustyöhön ja sen vaikutuksiin, eivät vain virittäjä-valistajiin ja -tutkijoihin: valistus on rationalistisesti rajoitunutta toimintaa, joka ei tavoita yksilön tunnetasoa ja motivaatiotekijöitä; valistuksen suunnittelussa ja tutkimuksessa pitäisi kiinnittää enemmän huomiota sanomien ja todellisuuden vastaavuuteen; mahdollisuudet lisätä elämän hallintaa valistuksen keinoin ovat hyvin rajalliset.

Virittävyyden idean kehittäjä Hemánus arvostelee muun muassa abstraktisuudesta ja aiemman valistuksen mustamaalaamisesta. Epäselväksi on jäänyt, minkälaisia olisivat virittävien sanomien sisällön ja muodon ominaisuudet ja millä tavoin ne eroaisivat "tavanomaisesta" valistuksesta, joka ei ole niin käskyvaltaista ja holhoavaa kuin virittäjät väittävät. Hemánus kysyy myös, missä määrin virittävyyden idea johtaa toisenlaisiin tutkimusasetelmiin kuin positivistinen tiedotustutkimus, joka "on jo vuosikymmeniä sitten ollut varsin hyvin selvillä vaikutusten moninaisuudesta ja kirjavuudesta".

Hemánuksen kritiikki on järkevää ja osuvaa. Virittävyyden idean ongelmat johtuvat mielestäni siitä, että käsitettä on venytetty liikaa ja se on irronnut yhteydestä, johon se alun perin kehiteltiin: elämäntavan yhteiskunnallistumisen ja suunnitelmallisen ohjaamisen prosesseista. Virittävyyden käsitettä ei pitäisi lainkaan käyttää valistuksen sisällöstä puhuttaessa, vaan ainoastaan valistuksen vaikutuksista puhuttaessa. *Se ei ole valistuksen suunnittelun käsite, vaan vaikutusten tutkimuksen käsite.* Ja vaikutusten osalta sillä pitäisi tarkoittaa vain julkisen keskustelun ja poliittisten aloitteiden — siis yhteiskunnallisten prosessien (vrt. Mills: public issues) — synnyttämistä, ei yksilötason ajatusten ja oivallusten (vrt. Mills: private troubles) herättämistä.

On oikeastaan harmi, että 80-luvun valistuskeskustelua on hallinnut virittävyyden idea. Painotus selittyi kai käytännöllisestä halusta kehittää esim. Alkon valistustyötä toimivammaksi, paremmaksi, tasa-arvoisemmaksi; pyrkimys on tietysti täysin oikeutettu. Partasen ja Parviaisen alkuperäisen näkökulman "unohtaminen" on myös ymmärrettävää: eihän moinen valtion ohjauksen puolusta-

minen sovi "individualistiseen" ajan henkeen. Minusta keskustelun tärkein saavutus on lopulta siinä, että se on ohjannut tutkijoita erittelemään *yhteiskunnallisen mielipiteenmuodostuksen rakennetta ja sisältöä* (joukkotiedotusta, kansalaisjärjestöjä, valtiokoneistoa) ja käytännön valistajia suuntaamaan kampanjoitaan yksilöiden sijasta julkisuuden foorumeille (esim. Mies 2000).

Kirjallisuus

Mills, C. Wright: Sosiologinen mielikuvitus. Helsinki 1982

Partanen, Juha & Parviainen, Irja: Valistus ja elämäntapojen muutos. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 16 (1979): 4, 197–207.

Matti Piispa

Ahvenanmaalle oma alkoholilaki?

Ahvenanmaan itsehallinto ei ole tähän mennessä vielä käsitänyt alkoholiasioita. Sama alkoholilaki ja sama alkoholipolitiikka on vallinnut eri puolilla maata. Tosin Ahvenanmaan erityisolosuhteet on nykyisenkin järjestelmän puitteissa pyritty ottamaan huomioon, joten jotakin eroavuutta — ainakin niin että anniskelulupia on saanut tiukkoinakin aikoina helpommin kuin muualla — on saattanut ilmetä muuhun valtakuntaan nähden.

Lupalainsäädäntö maakunnalle

Nyt Ahvenanmaankomitea esittää poikkeusta tähän yhteyteen. Samalla kun maakunnan itsehallintoa laajennetaan yleisesti, myös alkoholilainsäädäntöä halutaan paloitella. Ensinnäkin ehdotetaan, että maakunnan lakia säätävälle elimelle, maakuntapäiville, kuuluisi lainsäädäntövalta asioissa, jotka koskevat lupaa anniskella alkoholijuomia.

Oma lainsäädäntö koskisi anniskelun ehtoja. Lupa anniskeluun olisi hankittava maakunnan viranomaisilta. Anniskeluluvathan myös Ahvenanmaalla myöntää tällä hetkellä Alkon hallintoneuvosto asianomaista kuntaa kuultuaan.

Ehdotuksen pääperusteluna on matkailun suuri merkitys maakunnalle. Maakunnassa haluttaisiin itse päättää, miten alkoholijuomien anniskelu parhaiten edistäisi matkailua. Tästä voisi seurata lupien melko huomattava lisäys. On tosin sanottava, että jo nykyään Ahvenanmaan, samoin kuin esimerkiksi Lapin, erityisolosuhteet on lupapolitiikassa otettu huomioon.

Muu lainsäädäntö asetuksella

Muu osa alkoholilainsäädäntöä voitaisiin siirtää asetuksella kokonaan tai osaksi maakuntapäiville. Asetuksen antaisi tasavallan hallitus ja siihen olisi saatava maakuntapäivien suostumus.

Tässäkin vedotaan matkailuun ja siihen, että monet alkoholia sivuavat alueet (sosiaalihuolto, terveysasiat) kuuluvat jo maakunnan omalle lainsäädäntöelimelle.

Oma esitys meni pidemmälle

Maakuntapäivät esittivät omassa ehdotuksessaan, että sille tulisi kuulua lainsäädäntövalta alkoholijuomien vähittäismyynnissä ja anniskelussa sekä teknisen väkiviinan valmistuksessa, käytössä ja kaupassa.

Komitea haluaisi alkuun pelkätään anniskelulupien myöntämisen. Sen mielestä alkoholipoliittiset näkökohdat estävät tässä vaiheessa enemmän oman vallan. Komitea toteaa myös, että maakunnan erityiset tarpeet voidaan kyllä tyydyttää nyky-lainsäädännössäkin.

Alkoholiparatiisi vai kieltolaki?

Ahvenanmaankomitea oli yksimielinen. Mietinnölle onkin povattu hyviä läpimenomahallittavuuksia.

Skeptikko voi ajatella, että nyt suunnitellaan kahden rajoitettavaa alkoholipolitiikkaa harjoittavan maan väliin vapaan alkoholipolitiikan keidasta. Lienee nimittäin niin, että kun puhutaan matkailun tärkeydestä maakunnalle, tarkoitetaan, että